

Írók Egyesületének gondozásában könyv lett belőle. A könyv fedelén nem az olvasható, hogy válogatta és szerkesztette Szakonyi Károly, hanem csak annyi, hogy Szakonyi Károly. Saját neve alatt adta ki, önálló kötetként, mert övé, az ő szellemi birtoka. Ő látta meg ezeket a novellákat, ő emelte ki őket az elmúlt immár több mint félévszázad hatalmas novellahalmazából. És micsoda novellákat, egyik jobb, mint a másik. Szerzőik, íróik sajnos már nincsenek köztünk, de ismertük őket, beszélünk, összejártunk velük. Én fiatal koromban sem voltam valami nagy társasági ember, de legtöbbször még nekem is személyes ismerősöm volt. (Hát még írásaik alakjai!) A válogatás Bertha Bulcsu *Jégnovella* című kis remekével kezdődik és Tamási Áron híres elbeszélésével, a *Rendes feltámadással* fejeződik be. De ott van Tersánszky és Lengyel József, Cseres Tibor és Tatay Sándor, Mándy Iván és Sarkadi Imre éppen úgy, mint Császár István és Simonffy András. Csak Mészöly Miklós hiányzik. (Nekem hiányzik.)

A gyűjteménybe beválogatott novellák előtt kis bemutatkozó szövegek állnak. Nem „krétarajzok”, Illés Endre azokban a nagyszerű portréiban versenyre kelt írótársaival, akiknek arcképét rajzolta, be akarta bizonyítani (nem egyszer be is tudta bizonyítani), hogy ő is képes nehéz súlyokat emelni anélkül, hogy gyöngyözne a homloka, csak úgy (mint ahogy Szerb Antallal kapcsolatban írta), mintha egy elegáns hölgy szépen hímzett zsebkendőjét emelné feje fölé. Szakonyi Károlynak nem kell bizonygatnia, hogy versenyképes író, ezúttal inkább velünk akar versenyezni, irodalomtörténészekkel, hogy van ő olyan filológus, mint mi. És tényleg van. Az adatokat, a legfőbb tudnivalókat tömöríti egybe, kis fülszövegeket ír, nem a láttatás, hanem az eligazítás céljából. Az ön-háttárbe-szorítás rokonszenves szándéka ellenére persze itt is, ott is megmutatkozik a megfélemezett rajztudás, néha akárcsak egyetlen vonal, egyetlen kezdőmondat erejéig. „Szürke öltönyt viselt hozzá való nyakkendővel, ősz haja ezüstös fényt adott egész lényének. Halk modorú volt, szinte személytelenül udvarias mindenkivel.” Erről eszembe jut első találkozásom Illés Endrével. Ő hívott magához, állást ajánlott a kiadóban. Szívdobogva mentem fel a New York ház harmadik emeletére, mondtam a nevem a titkár-nőnek. Bólintott, menjek be, Illés elvtárs már vár. Félszegen benyitottam. Apámnál idősebb volt, nem tudtam, hogy szólítsam, próbálkoztam valami Bandi bácsi félével. Szelíden rám nézett: Kérlek, szólíts engem Endrének — mondta. Így soha nem szólította senki, még ma, rég holtában is Illés Bandiként beszélünk róla, akik szerettük és tiszteltük. Azok nevezik Illésnek, vagy Illés Endrének, akiknek nem adta ki kéziratát. Endrének senki.

De hogy visszataláljak az elbeszélések gyűjteményéhez, a kis bevezető után két remek Illés End-

re írás következik. Az egyikben Korányi Frigyes, a híres, nagy professzor irodalmi példával oktatja az újdonsült medikust: — A tökéletes anamnézis úgy néz ki, ahogy Tolsztoj leírja a foglyul ejtett franciákat az ütközet után. Az kérem, a vitaminhiány pontos leírása. Amikor még fel sem fedezték a vitaminokat. A jó orvos úgy állítja fel a beteg kórrajzát, hogy abban benne vannak a még fel nem fedezett betegségek is. Illés Endre elbeszéli a hajdani tanórát, de nem megy tovább az értelmezésben, értse mindenki úgy, ahogy akarja. (Én úgy értem, hogy a jó író a társadalom vitaminhiányát is előbb fedezi fel a tudósoknál, és mélyebb dianózist állít fel róla.)

Egyetlen író szerepel a kötetben, akit Szakonyi Károly már nem nevezhetett kortársának, akivel nem beszélgethetett, akivel nem ülhetett le egy kávé mellé, és akivel nem ihatott meg a pultnál egy pohár konyakot: Gelléri Andor Endre. Elődjének, példájának nevezheti, és szerepeltetése valami ilyesmit jelenthet. Az őt bemutató, az őt bevezető arcvázlat remek jelenettel kezdődik: „Amikor még technológiai diákként az Est-lapok tehetségkutató pályázatára bevitte novelláját a rövidlátó fiúról, aki lekapja szemüvegét, hogy ne lássa szerelmét egy másik fiú oldalán, Mikes szerkesztő úr azt kérdezte: — Ezt maga írta? — És szólt a többieknek: — Az Isten küldött hozzám valakit, s most megvizsgálom az isteni küldött angyalszárnyait.” Az ihletett bevezető után, melyben gondos filológusként is jeleskedik Szakonyi, mégsem ez a korai novella szerepel, hanem egy másik remekmű, az *Egy fillér*. Ez 1930-ban keletkezett, és egy munkanélküli fiatalemberről szól, aki teng-leng a városban, és kínzó éhségében a járdaszéli füvet rágja. Emlékszem, amikor évtizedekkel ezelőtt, még egyetemista koromban először olvastam ezt az elbeszélést, arra gondoltam, ilyen nincs. És akkor, amikor először olvastam, akkor tényleg nem volt ilyen.

Még azt kell elmondanom a kötetéről, hogy illusztrációk is készültek hozzá, minden benne szereplő írónak ott látható a rajzos arcképe. Orosz István készítette őket, nem akárki. (*Magyar Írók Egyesülete*, Budapest, 2013)

KENYERES ZOLTÁN

BERTÓK LÁSZLÓ: FIRKÁK A SZALMASZÁLRA

„Most akkor az utolsó szalmaszál tart? / Vagy firkáid tartják a szalmaszálát?” — szól Bertók László előző kötetének (*Ott mi van?*) egyik emblematis két sorosa, amely akár újabb, *Firkák a szalmaszálra* című versgyűjteménynek mottója is lehetne (egyébként a tárgyalt kiadványban is szerepel). A kizárólag kétsoros költeményekből álló, három ciklusra osztott anyag elszakad a korábban alkalmazott, nagyobb lélegzetvételi lírai prozódiaától (egyébként

már az említett, korábbi könyvében is megfigyelhető volt egy reduktív folyamat, amely a szabadabb szerkezetű, hosszabb írásoktól kezdve, a háromnegysoros versszakból álló műveken keresztül jutott el ezekhez a poétikai sűrítmenyekhez). A látogat ellenére nem a szó szoros értelemben vett bölcselkedő szentenciákról van szó, hiszen a forma által megkövetelt tartalmi tömörség ez esetben nem jelent semmiféle hangnemválást, az ironikus ön-reflexiók ugyanúgy megmaradnak, ahogy a költő relativizáló hajlama is újabb és újabb nézőpontokat villant föl egy-egy felvetett témával kapcsolatban. A konkrétan vagy látens körülírt fókuszpont azonban szinte mindvégig az elmúlás tudatállapota (ezzel párhuzamosan pedig a tudat mulandóságának állandó rögzítése) lesz.

A „gondolkodó szalmaszál” törekvésének és magánvalóságának időskori tudatosítása ezzel együtt nem jár egyhangú rezignáltsággal, még csak számadásszerű felhangjai sincsenek az egyenes szövegszervezésű kötetnek, melynek kiérlelt darabjai között alig találunk rostálnivalót. Holott a szerzői szűrő érezhetően benne hagyott olyan szövszeneteket is, amelyek amolyan hézagkitöltő formulákként hatnak, látszólag nem mondanak túl sokat, esetleg elkoptatott frázisoknak tűnnek. A valóság azonban egészen más, hiszen Bertók *firkái* egytől-egyig ugyanannak a már-már mantraszerű belső beszédnek a részei, amelyből ugyanúgy ki lehet emelni vagy el lehet venni bármit, mert a hangsúly az olykor megszakított, mégis folyamatosan jelenlevő tudatfolyamon van, melynek cseppjei különválaszthatatlanok, homogén hordalékot görgöztetnek.

„Dráma, eposz, regény, önéletrajz helyett / két sorra teszed föl végül mindenedet?” — hangzik az egyik kitétel, amely a — néhány kivételtől eltekintve — következetesen páros rímekből, illetve 10–12 szótagos sorokból álló versek mibenlétére kérdezz rá egy pillanatra. Az olvasóban is felmerülhet a kérdés, hogy belesűríthető-e ezekbe a miniatűrökbe mindaz, amit egy ilyen gazdag életmű még magában hordozhat. A felvillantott események kimerevített képeiben, fanyar humorú megállapításaiban, súlyos tapasztalatokat rejtő, ám korántsem letaglózó következtetéseiben mindinkább a lírai alanyról lefoszló artisztikum jut kifejezésre, bár a Bertók-féle poétika mindig törekedett a letisztult és szikár beszédmódra, akkor is, ha éppen körmönfontabb mondanivalót tárt fel. „Ők, ti, mi, ő, te, én... / Se hős, se költemény.” — a *Babits nyomán* alcímű *Az epilóg lírikusa* valamiképpen arra az alkotói szakaszra utal, ahol a művek egyre inkább — Oravecz Imre szóhasználatával — életdokumentumokká válnak, és ahol a szerzői személyiség szinte teljes önazonosságot mutat az íróval. (Az idézett költőtárs lecsupaszított nyelvezetű, eszköztelenül ter-

mészetes *Távozó fa* című verseskönyve hasonló tanulságokkal szolgál.) „Mélyeket lélegzel, mélyen van az élet, / apránként hozod föl, s éppen hogy eléred.” A megélt „történelmi” szerep (lásd az ’56 előtti nyolc hónapos börtönt idéző szövegeket) vagy a régvolt emlékek újraélése tehát egyfajta távolodó gesztusrendszeren keresztül történik, egyszerre lényegítve át és semlegesítve el a felemlegetett momentumokat. Mintha légiesnek, elillanónak tetszene mindaz, ami adatott, vagy ami veszteségeként volt elkönyvelve, ugyanakkor a betegséggel küzdő ember nehézkedése, a fájdalommal kísért mindennapok vánszorgása is beépül az összességében akár sűrűnek is érezhető felhozatalba.

„A fal akkor is fal, ha telefirkálsz, / a szalma meg szalma, hiába cifrázod.” Bertók László egymásra íródó firkái úgy vésődnek az idő falába, hogy nem akarják azt ledönteni, bár díszíteni sem. Ebben az értelemben nem az úgynevezett örökévalóság jegyében fogant költészet az, ami a lapokon megszólal, csupán a szűkülő — hol fojtogatónak, hol szellősebbnek érzett — élettér időleges kiterjesztéséről van szó, amely pár pillanatra mégis képes távlatot nyitni, legalábbis rálátást adni mindarra, ami sem az öntudat, sem a teremtő képzelet számára fel nem fogható, el nem gondolható. „Ha úgy érzed, hogy már nem tart semmi, / próbáld meg magadat elengedni.” Hogyan lehet itt egy szalmaszálat is keresztbe tenni? A *Firkák a szalmaszállra* Roskó Gábor által körvonalazott, borítón látható szürke angyala mintha megannyi keresztbe tett, odafirkált szalmaszálból rakta volna meg azt a tüzet, ahol melegedhet — az idő nyirkos, kihülő falai között. (*Magvető*, Budapest, 2015)

PAPP MÁTÉ

SZVETLANA ALEKSZIJEVICS: CSERNOBILI IMA

Torok- és gyomorszorító olvasmány 2015 irodalmi Nobel-díjasának, Svetlana Alekszijejicsnek magyarul legutóbb megjelent kötete, a *Csernobili ima*. A szerző olyasmire vállalkozott, ami az idevágó, könyvtáryira rúgó irodalomból sokáig hiányzott: a személyes emlékezés látószögéből mutatja be az elmúlt század legnagyobb és legdermesztőbb technológiai balesetének következményeit.

Noha a fehér orosz szerzőt évek óta a Nobel-díjra esélyesek között emlegették, a magyar olvasóközönség a stockholmi döntés után ismerkedett meg nevével, annak ellenére, hogy két kötetét korábban már kiadták magyarul. Egészen régen, 1988-ban jelent meg *A háború nem asszonyi dolog* (ez most újra kapható), majd 1999-ben a *Fiúk cinkkoporsóban*, de a háború borzalmait női szemzőgből elmesélő előbbi, és az afganisztáni szov-